

объемность (*шаровой*), незамкнутость (*полукруглый*). Все остальные прилагательные обозначают признаки подобия. Свидетельством о неполноте, приближенности признака к эталону в русском языке являются следующие форманты: о- (*округлый*), -образный (*кругообразный*), -видный (*шаровидный*).

Такие прилагательные, как *опухлый, припухлый, полный* и др. формируют периферию данной группы, так как они предполагают наличие округлых, в большинстве случаев — незамкнутых контуров.

В подгруппе 3 «В форме линии» противопоставлены два блока: 3.1 «В форме прямой линии» (*прямой, ровный, линейный*), которая представляет собой прототип линии, и 3.2 «В форме кривой линии», которая рассматривается как отклонение от прямой и представляет собой лишь подобие прямой линии. Таким образом, данная подгруппа имеет бинарный характер, выявляя две оппозиции — «прямой» и «кривой».

Блок 3.2 «В форме кривой линии» также имеет в своем составе бинарные оппозиции: 3.2.1 «Представляющий собой мягкую линию» (*изогнутый, волнистый, кучерявый*) и 3.2.2 «Представляющий собой резкую, ломаную линию» (например, *зазубренный, зубчатый, выемчатый*).

Заключение. Результаты проведенного исследования позволяют составить представление об основных принципах языковой фиксации перцептивного признака «форма» в русском языке, его дифференциации, способе структурного упорядочивания, а также степени релевантности в процессе отражения чувственно воспринимаемых предметов и явлений окружающей действительности. ЛСГ «Относящийся к определенному геометрическому типу (фигуры)» в русском языке имеет четкую структуру, поскольку объекты геометрии Евклида, а, следовательно, и производные от них признаковые имена, обладают особой наглядной данностью, которая имеет онтологическую природу. Геометрические представления глубоко внедрены в сознание человека, в его представления об объектах окружающего мира, связаны с базовыми структурами, организующими его перцептивный мир и реализующимися на практике в виде особой геометрической интуиции, обеспечивающей практическую деятельность [5, с. 12].

Список цитируемых источников

1. *Топорова, В. М.* Национальная специфика выражения концепта «форма» в русском и немецком языках / В. М. Топорова // *Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии* : сб. ст. / Воронеж. гос. ун-т ; под ред. З. Д. Поповой, И. А. Стернина. — Воронеж, 2002. — С. 63—75.
2. *Виноградов, М. Ф.* Равнозначность в лексикографии (на материале толковых словарей современного английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М. Ф. Виноградов ; Моск. гос. пед. ун-т ин. яз. им. М. Тореза. — М., 1975. — 34 с.
3. *Апресян, Ю. Д.* Избранные труды : в 2 т. / Ю. Д. Апресян. — М. : Яз. рус. культуры, 1995. — Т. 1 : Лексическая семантика. Синонимические средства языка. — 472 с.
4. *Гилярова, К. А.* Языковая концептуализация формы физических объектов : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / К. А. Гилярова ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. — М., 2002. — 26 с.
5. *Топорова, В. М.* Концепт «форма» в семантическом пространстве языка (на материалах рус. и нем. яз.) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / В. М. Топорова. — Воронеж, 2000. — 38 с.
6. *Карапетева, Е. Г.* Роль геометрических признаков в определении перцептивного признака формы в современном английском языке / Е. Г. Карапетева // *Вестн. МГЛУ. Сер. 1, Филология*. — 2006. — № 5. — С. 116—122.

УДК 811.161.3

И. А. Ганчарова

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Сярэдняя школа № 32 г. Магілёва», Магілёў, Рэспубліка Беларусь

АРГАНІЗАЦЫЯ НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ НА ПАВЫШАНЫМ УЗРОЎНІ

Уводзіны. У адпаведнасці з Праграмай дзейнасці Урада Рэспублікі Беларусь на 2015 год, зацверджанай пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 18 лютага 2015 г. № 110, забеспячэнне даступнасці і якасці паслуг адукацыі з’яўляецца мэтай, накіраванай на захаванне і ўмацаванне чалавечага патэнцыялу для ўстойлівага развіцця дзяржавы. Адзін з механізмаў дасягнення дадзенай мэты — увядзенне ў X—XI класах устаноў агульнай сярэдняй адукацыі профільнага навучання, якое спалучае вывучэнне вучэбных прадметаў на павышаным узроўні і наведванне прафесійна арыентаваных факультатывых заняткаў.

Для навучэнцаў профільнае навучанне выступае сродкам фарміравання здольнасці планаваць свой прафесійны і жыццёвы шлях на аснове суаднесення уласных магчымасцей і запытаў грамадства наконт прафесій і спецыялістаў.

Асноўная частка. Профільнае навучанне накіравана на рэалізацыю асобасна-арыентаванага вучэбнага працэсу, пры гэтым значна пашыраюцца магчымасці пабудовы вучнем індывідуальнай адукацыйнай траекторыі.

Асноўнымі мэтамі ўвядзення профільнага навучання з’яўляюцца:

- забеспячэнне належнага ўзроўню агульнаадукацыйнай падрыхтоўкі выпускнікоў, больш поўнага задавальнення іх адукацыйных запытаў, гатоўнасць да працягу адукацыі па абраным профілі і пасляховай працоўнай дзейнасці;
- прадстаўленне навучэнцам роўных магчымасцей для вывучэння агульнаадукацыйных прадметаў на павышаным і паглыбленым узроўнях;
- стварэнне ўмоў для працоўнага (прафесійнага) навучання і атрымання навучэнцамі адпаведнай кваліфікацыі рабочага (служачага);
- забеспячэнне пераемнасці ў змесце, метадах і формах навучання ва ўстановах агульнай сярэдняй, прафесійна-тэхнічнай, сярэдняй спецыяльнай і вышэйшай адукацыі.

Асноўныя задачы профільнага навучання:

- забяспечыць паглыбленае вывучэнне асобных прадметаў праграмы;
- стварыць умовы для ажыццяўлення дыферэнцыяцыі зместу навучання старшакласнікаў з шырокімі і гнуткімі магчымасцямі пабудовы школьнікамі індывідуальных адукацыйных праграм;
- спрыяць усталяванню роўнага доступу да паўнаўнаважнай адукацыі розным катэгорыям, якія навучаюцца ў адпаведнасці з іх здольнасцямі, індывідуальнымі схільнасцямі і патрэбамі;
- пашырыць магчымасці сацыялізацыі навучэнцаў, забяспечыць пераемнасць паміж агульнай і прафесійнай адукацыяй, больш эфектыўна падрыхтаваць выпускнікоў школы да засваення праграм вышэйшай прафесійнай адукацыі.

У цяперашні час значна ўзрастаюць патрабаванні да якасці падрыхтоўкі выпускнікоў агульнаадукацыйных устаноў, што выяўляецца перш за ўсё ў іх здольнасці самастойна і свядома ажыццяўляць выбар будучай прафесійнай дзейнасці, актыўна ўключацца ў вырашэнне задач сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны. У сувязі з гэтым актуалізуецца праблема ўдасканалення адукацыйнага працэсу на старэйшай ступені агульнаадукацыйнай школы. Яе эфектыўнае рашэнне перш за ўсё звязана з пабудовай зместу адукацыі на аснове шырокай профільнай дыферэнцыяцыі, якая дазваляе больш поўна ўлічваць як інтарэсы і здольнасці навучэнцаў, так і запатрабаванні грамадства і дзяржавы ў фарміраванні сацыяльна актыўнай і творчай асобы грамадзяніна.

Фарміраванне 10-х профільных класаў можа праходзіць па некалькіх мадэлях:

- мадэль 1: аб'яднанне ў адным класе навучэнцаў, якія вывучаюць на павышаным узроўні аднолькавыя навучальныя прадметы;
- мадэль 2: аб'яднанне ў адным класе навучэнцаў, якія вывучаюць на павышаным узроўні розныя навучальныя прадметы;
- мадэль 3: аб'яднанне ў адным класе навучэнцаў, якія вывучаюць асобныя навучальныя прадметы на павышаным узроўні, і навучэнцаў, якія вывучаюць усе навучальныя прадметы на базавым узроўні.

Адна з асаблівасцей профільнага навучання — гэта яго прафесійная арыентаванасць.

Павышаны ўзровень вывучэння вучэбнага прадмета — узровень засваення вучнямі зместу адукацыі па вучэбным прадмеце, арыентаваны на набывцце навучэнцамі сістэматычных ведаў і спосабаў дзеянняў, які забяспечвае развіцце сродкамі вучэбнага прадмета прадметных і асобных здольнасцей (кампетэнцый), неабходных для працягу абранага напрамку адукацыі, асобнага самаразвіцця і прафесійнага самавызначэння, а таксама для ўсвядомленага і эфектыўнага вырашэння адукацыйных і жыццевых задач.

Для рэалізацыі павышанага ўзроўню вывучэння беларускай мовы ў Х класе распрацавана вучэбная праграма, змест якой складаюць наступныя раздзелы: «Роля мовы ў жыцці чалавека і грамадства», «Маўленне», «Тэкст», «Фанетыка і арфаэпія. Графіка і арфаграфія. Культура маўлення», «Лексіка. Фразеалогія. Культура маўлення», «Марфемная будова слова. Словаўтварэнне і арфаграфія. Культура маўлення», «Марфалогія і арфаграфія. Культура маўлення», «Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага».

Такім чынам, прыярытэтнай задачай профільнага навучання становіцца фарміраванне культуры вуснага і пісьмовага маўлення навучэнцаў, таму засваенне і асэнсаванне ўсіх моўных адзінак на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі адбываецца ў аспекце культуры маўлення, што і перадаюць назвы раздзелаў вучэбнай праграмы. У сувязі з гэтым пашыраюцца веды вучняў пра нормы беларускай мовы (арфаэпічныя, акцэнталагічныя, лексічныя, словаўтваральныя, марфалагічныя, сінтаксічныя, арфаграфічныя, пунктуацыйныя, стылістычныя), сродкі і прыёмы маўленчай выразнасці, стылістычную ролю і тэкстаўтваральныя магчымасці моўных сродкаў беларускай мовы, удасканальваюцца ўменні даваць ацэнку чужым выказванням і рэдагаваць уласныя. Разам з тым рэалізацыя новага інтэграванага зместу на аснове міжпрадметных сувязей прадугледжвае пашырэнне паняццённага апарату, звязанага з інтэграцыяй міжпрадметных навучальных курсаў (мова, культура маўлення, стылістыка, рыторыка), засваенне вучнямі паняццяў «стылістычная норма», «стылістычная памылка» і інш.

На III ступені агульнай сярэдняй адукацыі на павышаным узроўні развіццё моўнай кампетэнцыі навучэнцаў адбываецца ў напрамку пашырэння іх слоўнікавага запasu, у тым ліку за кошт лінгвістычнай і міжпрадметнай тэрміналогіі (лексіка такіх дысцыплін, як мова, маўленне, культура маўлення, стылістыка, рыторыка), знаёмства з творамі (фрагментамі твораў) беларускай літаратуры, засваення актуальнай грамадска-палітычнай, эканамічнай, інфармацыйнай лексікі, а таксама развіцця граматычнага ладу маўлення.

Вучэбны матэрыял, звязаны з фарміраваннем лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі, пададзены ва ўводным раздзеле «Роля мовы ў жыцці чалавека і грамадства» (мова і нацыянальная культура, мова і гісторыя народа і г. д.), раздзеле «Лексіка. Фразеалогія» (безэквівалентная лексіка, фразеалагізмы, прыказкі, прымаўкі

і інш.), а таксама праз культуразнаўчыя тэксты, якія адлюстроўваюць разнастайныя праявы культуры беларускага народа (звычай, побыт, каштоўнасці і інш.)

Плюсы работы ў профільных класах відавочныя. Па-першае, гэта павелічэнне колькасці гадзін да 3 (можна і больш). Другое, невялікая колькасць вучняў, што дае магчымасць ажыццявіць асобна-арыентаваны падыход да кожнага. Па-трэцяе, свядомае самавызначэнне і выбар прадмета, які будзе вывучацца на павышаным ўзроўні, што грае немалаважную ролю, бо значна прасцей працаваць з мэтанакіраванымі, матываванымі навучэнцамі.

Асноўным крытэрыем выбару метадаў і сродкаў навучання ў такім класе з'яўляецца ўзровень падрыхтаванасці навучэнцаў, сфарміраванасці ў іх прыёмаў вучэбнай дзейнасці, агульнавучэбных уменняў і навыкаў. У мяне ў класе вучні прыблізна аднаго ўзроўню падрыхтаванасці, што значна аблягчае работу.

Усе яны будуць здаваць ЦТ або ЦЭ па беларускай мове, таму ўся мая дзейнасць накіравана на гэта. Я пабудавала сваю работу наступным чынам: вывучаемы матэрыял разбіла на пэўныя блокі, модулі згодна з праграмай, і пасля пэўнага раздзелу мы выконваем тэматычныя тэсты, заданні, практыкаванні, накіраваныя на адпрацоўку практычных навыкаў і ўменняў, у дадатак да тых практыкаванняў і заданняў, якія змешчаны ў падручніку. Напрыклад, прайшлі правапіс вялікай літары і правапіс слоў асобна, разам, праз дэфізі выконваем тэсты гэтай тэматыкі, прайшлі тэму фанетыка і арфаэпія, выконваем заданні гэтага тэматычнага блоку і г. д.

Так як вучню профільнага класа неабходна засвойваць вялікі аб'ём інфармацыі, то яе мэтазгодна прадстаўляць у сціснутае форме ў выглядзе памятак, апорных схем, інструкцый, алгарытмаў, блок-схем, табліц. Безумоўна, гэта патрабуе ад настаўніка часу на падрыхтоўку, але дае магчымасць больш грунтоўнай падрыхтоўкі для вучняў, тым больш, што яны, як ніхто іншы, у гэтым зацікаўлены. Як паказала практыка, асноўнай формай арганізацыі ўрока ў профільным класе з'яўляецца урок-практыкум. Пры адсутнасці тэарэтычнага матэрыялу ў падручніку — урок-лекцыя.

Заклучэнне. Вывучэнне вучэбных прадметаў на павышаным узроўні скіравана на будучую прафесійную адукацыю навучэнцаў, развіццё іх індывідуальных здольнасцей шляхам больш глыбокага, чым прадугледжваецца базавым курсам, засваення асноў навук, сістэматычных ведаў па вучэбным прадмеце.

УДК 811.161.3

І. А. Ганчарова

Дзяржаўная ўстанова адукацыі «Сярэдняя школа № 32 г. Магілёва», Магілёў, Рэспубліка Беларусь

РАБОТА З АДОРАНЫМІ І ВЫСОКАМАТЫВАВАНымІ ВУЧНЫМІ ПРЫ ПАДРыхТОўцы ДА АліМПІяд ПА ВУЧЭБных ПРАДМЕТАХ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА» І «БЕЛАРУСКАЯ ЛіТАРАТУРА»

Уводзіны. Творчыя здольнасці — гэта дар прыроды. Распаўсюджана меркаванне, што калі ў чалавека ёсць талент, то ён нікуды не падзенецца, не знікне і абавязкова дзе-небудзь з'явіцца. Ёсць нават прымаўка: «Талент заўсёды зробіць сваю справу». Аднак даследаванні абвяргаюць гэты пункт гледжання. Талент існуе толькі ў пастаянным руху: ён альбо развіваецца, альбо згасае. Зразумела, што не кожны стане вялікім, але кожны мае магчымасць развівацца. Задача педагога — убацьць такіх дзяцей і дапамагчы ім рэалізаваць сябе. Як гэта зрабіць? Перш за ўсё ведайце, што характэрнымі рысамі адоранага чалавека з'яўляюцца: Дапытлівасць, звышадчувальнасць да праблем, пазнавальная самастойнасць, арыгінальнасць мыслення, гнуткасць мыслення, прадуктыўнасць мыслення, лёгкасць у падборы асацыяцый, здольнасць да прадбачання, высокая канцэнтрацыя ўвагі, выдатная памяць, здольнасць да ацэнкі, асаблівасці схільнасцей і інтарэсаў, самастойнасць.

Асноўная частка. У век інфармацыі і новых тэхналогій складана зацікавіць вучняў беларускай мовай, тым больш у канкурэнцыі з іншымі прадметамі. Настаўніку прыходзіцца прыкладваць шмат намаганняў для таго, каб матываваць здольных вучняў да вывучэння роднай мовы і літаратуры па-за рамкамі школьнай праграмы. Настаўніку трэба заматываваць вучня, упэўніць яго, што ён здольны на вельмі нялёгкую працу быць удзельнікам алімпіяднага руху, які патрабуе абмежаванасці ў нейкіх другіх яго інтарэсах, шмат працаваць. Настроіць яго не толькі на штодзённую работу з настаўнікам, але і навучыць працаваць самастойна. А яшчэ трэба працаваць з сям'ёй, бо, калі сям'я не зацікаўлена ў выбары дзіцяці, то ніякага поспеху не будзе. Бацькі таксама павінны уключацца ў гэтую складаную працу, матываваць дзіця на поспех.

Адной з састаўных частак падрыхтоўкі да алімпіяды з'яўляецца пазакласная работа па беларускай мове і літаратуры. Асноўным накірункам пазакласнай працы з'яўляецца практычнае выкарыстанне ведаў, набытых на ўроках мовы і літаратуры, факультатывных і стымулюючых занятках. Разнастайныя формы пазакласнай працы (гасцёўні, вечарыны, віктарыны, конкурсы, гульні і г. д.) садзейнічаюць прывіццю навыкаў публічнага выступлення, вучаць дзяцей пераадолюваць нерашучасць, развіваюць творчае ўспрыманне літаратуры як віду мастацтва (для напісання водгуку). Папулярнасцю карыстаецца лінгвістычная гульня «Ведай беларускі».